

SERMAYE PİYASASINDA DENETİM İÇİN GEREKLİ STANDARTLAR

Ümit GÜCENME*

I. GİRİŞ

Denetim en geniş anlamıyla bir işin ya da bir çabanın genel ya da özel yasalara ve prensiplere, biçimsel ve düşünsel kurallara uygunluğunu araştırmak ve sağlamak amacıyla başlangıçta, uygulama sırasında ya da uygulamadan sonra gözden geçirilmesi şeklinde yazılı ya da sözlü olarak yapılan bir eylemdir.

Denetim olgusunun varolabilmesi için belli bir faaliyet ve bu faaliyete ilişkin gerçekleşmesi gereken standartlar olmalıdır. Denetim yapılırken faaliyetin, bu standartlara uygun olup olmadığı belirlenir. Standartlar, faaliyete ilişkin yasal düzenlemelerle getirilen kurallar, faaliyetin ilgili olduğu meslek tarafından belirlenmiş prensipler veya sözkonusu faaliyetin içinde bulunduğu endüstri grubuna göre saptanan standart şeklinde olabilir. Standartlara uygunluğun araştırılması ise devlet organları, yasaların belirlediği kuruluşlar veya meslek kuruluşları tarafından yapılabilir.

II. YASAL DÜZENLEMELERLE GETİRİLEN KURALLAR

Sermaye piyasası ve sermaye piyasası kurumlarının yasal denetimleri ile ilgili olarak mevzuatımıza bakıldığında 1981 yılından bu yana çeşitli hükümler ge-

* Doç. Dr.; U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Muhasebe - Finansman Anabilim Dalı.

tirilmiştir. Yapılan yasal düzenlemeler, uyulması gereken kurallar şeklindedir. Uygunluğun sağlanması, devlet organları tarafından kontrol edilir; kural dışı durumlarda cezai müeyyideler uygulanır. Yasal düzenlemelerle getirilen kuralları ortaya koymak bu makalenin amacı olmadığından burada sadece ismen değinilmekle yetinilecektir.

III. MUHASEBE İLKELERİ

İşletme dışındaki kullanıcılara gerekli finansal bilgilerin sağlanmasındaki temel sorun işletme ile ilgili kişilerin farklı finansal amaçlara sahip olmasıdır. Muhasebeciler bu problemin çözümü için genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri çatısı içerisinde genel amaçlı finansal tablolar hazırlarlar. Kullanıcılar bilirler ki tablolar genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlanmışlardır ve bu, bağımsız bir denetçi tarafından denetim raporuyla onaylanmıştır¹. Muhasebe ilkeleri muhasebe bilgilerinin, bunları kullanacak kimselere iletilmesinde rehber hizmeti gören ve deneyimlerden çıkarılan kurallardır. Her ülke kendi bünyesine uygun olan ilkeleri kabul ederek önerir ya da yasal olarak zorunlu hale getirir.

Amerika'da Finansal Muhasebe Standartları Heyeti (Financial Accounting Standard Board-FASB), Amerikan Yeminli Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (American Institute of Certified Public Accountants-AICPA), Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (Security Exchange Commission-SEC), İç Kaynak Servisi (Internal Research Service-IRS), American Muhasebe Birliği ve bu konudaki literatür, muhasebe ilkelerinin gelişmesinde etkin rol oynamışlardır. 1973'ten önce FASB kurulmadan, AICPA yayınladığı bültenlerle, bu alanda en yetkili organdı. 1960 yılına kadar AICPA, yaklaşık olarak 50 adet muhasebe araştırma bülteni ve muhasebe terminolojisi bülteni yayınlamıştı. Bu bültenlerde çeşitli muhasebe problemleri üzerinde durulmuş ve yasal bir dayanağı olmadığı halde genel kabul görmüş ve uygulama sistemi üzerinde etkili olmuştur. 1960 yılında AICPA, 18 kişiden oluşan Muhasebe Prensipleri Heyetini (Accounting Principles Board-APB) oluşturmuştur. Heyet problemler üzerinde görüşlerini belirtmiş ve bir takım düzenlemeler yapmıştır. Bu görüşlerin önemi 1964 yılında ağırlık kazanmış ve bu görüşlere uyulmaması halinde, işletmelerin, finansal tabloları veya denetim raporlarında bu durumu açıklayıcı notlarla belirtmesi AICPA tarafından zorunlu hale getirilmeye çalışılmıştır. FASB, 1973 yılında kurulduğunda sözkonusu gereksinim, bu kuruluş tarafından yürütülmeye başlanmış ve APB'nin etkinliği azalmıştır².

Ülkemizde muhasebe ilkeleri konusundaki ilk çalışma, iktisadi devlet teşekkülleri için Tekdüzen Hesap Plânının geliştirilmesi sırasında ele alınmış ve

1 Johnson (1974: 64).

2 Walgenbach, Dittrich, Hanson (1976: 455).

Amerikan muhasebe uygulamaları örnek alınarak belirlenen muhasebe kavram ve ilkeleri uygulamalara rehber olması amacıyla DPT tarafından yayınlanmıştır. Daha sonra, SP. Kurulunun 1.2.1984 tarihli, Seri: VIII, No. 7 tebliğinde muhasebe ilkelerine değinilmiştir. Ancak bu tebliği yürürlükten kaldıran 29 Ocak 1989 tarihli (Seri XI, No. 1) SP. Kurulu tebliğinde muhasebenin temel kavramları ve muhasebe ilkeleri konusu ülkemiz mevzuatı içerisinde ciddi olarak ilk kez ele alınmıştır. Tebliğin üçüncü maddesine göre:

"İşletmenin sürekliliği, dönemsellik, ihtiyatlılık, tam açıklama, önemlilik, sosyal sorumluluk, tarafsızlık, özün önceliği, kişilik, para ölçüsü ve maliyet kavramları muhasebenin temel kavramlarıdır.

Muhasebe politikalarının seçilmesinde ve bu politikaların uygulanmasında yukarıda sayılan temel kavramların esas alınması zorunludur.

Temel kavramlardan, işletmenin sürekliliği, dönemsellik ve tutarlılık kavramları aynı zamanda muhasebenin temel varsayımlarını oluşturur. Mali tablo ve raporlarda aksi belirtilmedikçe, temel varsayımların bu tablolarda esas alındığı kabul edilir. Söz konusu varsayımlardan herhangi birinin işletmeler açısından geçerliliğinin ortadan kalkması durumunda ise, bu husus mali tabloların dipnotlarında açıklanır".

Aynı tebliğin 4. maddesinde muhasebe ilkeleri ele alınmıştır. Buna göre:

"*Muhasebe ilkeleri*, muhasebe temel kavramlarının muhasebe işlemleri ile mali tablolarda kullanılmasını sağlamak amacıyla işletmeler tarafından uygulanabilecek esasları ifade eder. Bu ilkeler, işletmenin yapısına ve faaliyetlerinin türüne göre çeşitlilik gösterebilir. Belli bir işlem için birden fazla alternatif ilke bulunabilir. İşletmelerin sözkonusu ilkelere birisini seçmesi şarttır.

Muhasebe ilkeleri, genel olarak muhasebe standartları aracılığıyla uygulamaya geçilir. Muhasebe standartları, muhasebe işlemlerinde ve mali tabloların hazırlanmasında işletmeler tarafından esas alınması zorunlu olan muhasebe ilkeleri ile uygulama alanındaki farklılıkları en aza indiren düzenlemelerdir.

Kurulca yayımlanan standartlarda benimsenen muhasebe ilkelerinden işletmelerce uygulananlar söz konusu işletmelerin muhasebe politikalarını oluşturur. Muhasebe standartlarıyla düzenlenmeyen konularda işletmeler muhasebe politikalarını, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre belirlemekle yükümlüdürler.

Genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri, Kurul'un düzenlemelerinde yer alan muhasebe standartları ile Kurulca düzenlenmeyen konularda, muhasebe kavramlarına uygun olarak, işletmenin içinde bulunduğu sektörde söz konusu işletme büyüklüğü için yaygın olarak kullanılan veya bilim çevrelerinde genel kabul görmüş veyahut bunlar dışında olup uluslararası standartlarda benimsenen esasları ifade eder".

Tebliğin ikinci bölümünde "Mali Tablolara İlişkin Uygulama Standartları" ele alınmış ve bununla ilgili tanımlara ve değerlendirme esaslarına yer verilmiştir. Tebliğin 18. maddesine göre;

"Mali tabloların hazırlanmasında kurulca yayımlanan standartlar ile TTK. ve ilgili diğer mevzuat hükümleri tutarlı ve birbirini tamamlayıcı olarak esas alınır". Tebliğde belirlenen standartlar ile vergi mevzuatındaki kurallar arasında bir farklılık olması halinde, mükellefler vergi açısından, defter, belge ve beyannamelerini vergi mevzuatına göre düzenlemek zorundadırlar. Mükelleflerin vergi mevzuatı çerçevesinde gerekli düzeltmeleri yapmaları kendi sorumlulukları içersindedir.

En son olarak 2 Ocak 1990 tarih ve 20390 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın "Yeminli Mali Müşavirlerin Tasdik Edecekleri Belgeler, Tasdik Konuları, Tasdike İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" in 3. maddesinde kullanılan kavramların tanımları verilirken muhasebe ilke ve standartları hakkında "muhasebe işlem ve kayıtları ile mali tabloların hazırlanmasında işletmeler tarafından esas alınması zorunlu olan ve Bakanlık (Maliye ve Gümrük Bakanlığı) tarafından tebliğ ile açıklanacak olan düzenlemeleri" şeklinde bir tanım verilmiştir.

SP. Kurulu tebliğindeki muhasebe ilke ve standartları konusundaki düzenlemeler SPK. kapsamındaki işletmeleri (menkul kıymetlerini halka arz etmiş veya arz etmiş sayılan anonim ortaklıklar ile borsa bankerliği belgesine sahip araç kurumları) bağladığından, bütün işletmeler için genel ve zorunlu muhasebe ilke ve standartlar yayımlanacağı belirtilen Maliye ve Gümrük Bakanlığı tebliğinde düzenlenecektir.

IV. BAĞIMSIZ İŞLETME DIŞI DENETİM STANDARTLARI

Sanayileşme hareketi ve işletme yönetimi ile sermaye sahiplerinin birbirinden ayrılması sonucu 19. yüzyılda İngiltere'de muhasebe uzmanlarınca yapılan denetim artmaya başlamıştır. Bu denetim muhasebe kayıtlarını tarayarak hata ve hile olup olmadığını ortaya koymayı amaçlıyordu. Denetim mesleği Amerika'da 1896 yılında örgütlenmiş ve ilk denetim kitabı 1912 yılında yayımlanmış, kitapta hata ve hilelerin bulunması yöntemlerine ağırlık verilmiştir. 1943 yılında menkul kıymetler borsası kanununun kabulü ile Amerika'da Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (Security Exchange Commission) kurulmuştur. SEC, denetçinin raporunda denetimin genel kabul görmüş denetim standartlarına uygun olarak yapıldığı ifadesinin yer alması koşulunu getirdikten sonra bu standartların belirlenmesi çalışmalarına başlandı ve 1947 yılında Amerikan Yeminli Kamu Muhasebecileri Enstitüsü tarafından yayımlandı. Bu standartlar birçok ülkenin muhasebe uzmanlığı örgütleri tarafından benimsenmiş ve yayımlanmıştır³.

3 Kepekçi (1982: s. 6).

Denetim standartları yapılacak bir muhasebe denetiminde denetçide, denetim çalışmasında ve denetim raporunda bulunması gereken nitelikleri ortaya koyan kurallardır. Bu standartlar genel standartlar, çalışma alanı standartları ve raporlama standartları olarak üç gruba ayrılır⁴.

Ülkemizde denetim standartları ile ilgili olarak son yıllara kadar herhangi bir yasal dayanak bulunmamaktaydı. Zaten bağımsız işletme dışı denetim ve muhasebe mesleğinin örgütlenmesi konusundaki yasal düzenlemelerin henüz çok yakın tarihlerde yapılmış olması nedeniyle, bu tarihlere kadar ülkemizde, anonim ortaklıkların devlet organlarıncı yapılan yasal denetim niteliğindeki denetimden söz edilebilmekteydi ve bunun için gerekli hükümler T.T.K. ve 1972 tarihli Anonim Ortaklıkların Denetimine Ait Tüzük ve Teftiş Kurulu Tüzüğü içinde bulunmaktadır. Söz konusu tüzükler ile denetleme görevini Ticaret Bakanlığı müfettişleri yaparlar. Ayrıca T.T.K.'da belirlenen bir denetim organı da denetim kurulumudur. Anonim ortaklıkların bünyesinde yer alan denetim kurulunun mesleki uzmanlığı konusunda herhangi bir hüküm bulunmadığından ve şirket organı olan bir kurulun bağımsızlığından söz etmek mümkün olmadığından, denetim kurulu tarafından anonim ortaklıkların T.T.K. hükümlerine göre sağlıklı bir denetimi gerçekleştirdiklerini söylemek zordur. T.T.K. 354. maddesine göre denetim kurulu her yıl sonunda şirketin hal ve durumuna, bilançoya, diğer hesaplara ve dağıtılması teklif edilen temettülere ilişkin yönetim kurulu raporu hakkındaki görüşlerini içeren bir raporu genel kurula vermekle yükümlüdür. Bu denetim raporunda bulunması gerekenler, SPK. kapsamındaki işletmeler için 29 Ocak 1989 tarihli SP. Kurulu tebliğinde belli bir forma bağlanarak ilanı zorunlu bir hale getirilmiştir.

Söz konusu tebliğ, SPK. na tabi ortaklıklar ve aracı kurumlarca düzenlenecek mali tablo ve raporlara ilişkin ilke ve kuralları belirlemek amacıyla yayımlanmıştır ve 13-12 1987 tarih ve 19663 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "Sermaye Piyasasında Bağımsız Dış Denetleme Hakkındaki Yönetmelik"e atıfta bulunmaktadır. Ülkemizde bağımsız dış denetleme hakkındaki yasal düzenlemelerin başlangıcı da 1987 yılına rastlamaktadır. 1.6.1989 tarih ve 20194 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan ve muhasebe mesleğinin örgütlenmesi amacıyla getirilen "Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebecilik Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu" ile yeminli mali müşavirler tasdik işlerini yaparlar ve kanunda yeminli mali müşavir olabilmenin genel ve özel şartları sayılmaktadır. Sayılan bu şartlar ile, biraz önce sözü edilen bağımsız işletme dışı denetimin genel şartları ülkemizde mevzuatımız içinde yer almış olmaktadır. Yeminli mali müşavirlerin icra edecekleri tasdik işlemlerinin tanımı da 2 Ocak 1990 tarih ve 20390 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Maliye ve Gümrük Bakanlığının "Yeminli Mali Müşavirlerin Tasdik Edecekleri Belgeler, Tasdik Konuları, Tasdike İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" de ele alınmaktadır. Buna göre tasdik, gerçek

4 Waiden, Powell (1962: 14); Güredin (1982: 29).

veya tüzel kişilerin veya bunların teşebbüs ve işletmelerinin yeminli mali müşavirlerce denetleme ilke ve standartlarına göre uygunluk yönünden incelenmesi, bu inceleme sonuçlarına dayanılarak tasdik kapsamına giren konuların ve belgelerin gerçeği yansıtıp yansıtmadığının imza ve mühür kullanmak suretiyle tespiti ve rapora bağlanmasıdır. O halde tasdik işlemi ile kastedilen bağımsız işletme dışı denetim, ülkemiz mevzuatına göre yeminli mali müşavirlerce yapılacaktır. Söz konusu yönetmelikte çalışma alanı standartları olarak ele alınabilecek düzenlemeler 11 ve 17. maddeler arasında ele alınmaktadır. Buna göre, inceleme yeri ilgilinin işyeridir. İncelemenin işyerinde yapılmasının imkansız olduğu hallerde inceleme, tasdiki yapacak yeminli mali müşavirin bürosunda yürütülür. Bu takdirde ilgili gerekli defter ve belgelerini yeminli mali müşavire bir tutanakla teslim eder.

Yeminli mali müşavirlerin yetkileri konusunda "İlgililer, bu yönetmeliğe göre sözleşme yaptıkları yeminli mali müşavirleri;

- Tasdik konularıyla ilgili tüm defter, kayıt ve belgeleri gizli olsalar dahi incelemek,
- Tasdik işlemiyle ilgilendiren tüm bilgileri yöneticilerinden, iç denetçilerden ve diğer ilgililerden istemek,
- Şirketlerin Yönetim Kurulu ve Genel Kurul toplantılarına katılmak ve bu toplantılarda istenildiği takdirde tasdik faaliyetini ve sonuçlarını ilgilendiren konularda açıklamalarda bulunmak ile yetkili kılınmış sayılırlar"

denmektedir.

Araştırma ve incelemenin planlanması; tasdik mahiyeti, kapsamı ve zamanlaması dikkate alınarak, çalışmanın doğru bir biçimde yönlendirilmesi, sistemli bir şekilde yürütülmesi ve nihai amaca ulaştırılması için yapılır.

Yeminli mali müşavirler tasdik çalışmasının yürütülmesi sırasında tasdik konusu ve kapsamı ile ilgili yeterli miktarda güvenilir kanıtları toplamak zorundadırlar. Kanıt miktarının yeterli olup olmadığının belirlenmesinde, kanıtın nitelik ve nicelik açısından önemi; hatalı veya hileli olma riski, güvenilirliği gibi hususlar gözönünde bulundurulur.

Kanıt toplamada amaç; tasdik konu ve kapsamı ile sınırlı olmak kaydıyla;

- Tüm varlık, kaynak, gelir ve giderlerin gerçek olup olmadığı ve bunlara ilişkin bütün işlemlerin doğru kaydedilip, kaydedilmediği,
- Mali tablolara yansıtılması gereken bütün işlem ve hesapların bu tablolarda gerçek şekliyle yer alıp almadığı,
- Varlıklara ilişkin hakların ve borçlara ilişkin yükümlülüklerin işletmeye ait olup olmadığı yönünden fiili durum ve belgelerin esas alınarak araştırılmasıdır.

Hata ve hilelerin önlenmesi veya ortaya çıkarılması konusundaki temel sorumluluk işletme yönetimi ve yeminli mali müşavire aittir. Yeminli mali müşavir,

tasdik konusu ve belgelerin ilgili mevzuat hükümlerine uygunluğu ve gerçek durumu yansıtması yönünden önemli etkileri olabilecek hata ve hileleri düzeltecek veya ortaya çıkaracak şekilde planlamak ve yürütmekle yükümlüdür.

Yeminli mali müşavir, tasdik konusu ve belgelerin doğruluğu ve gerçeği yansıtmasına olan olumsuz etkileri giderebilecek hata ve hileleri, düzeltme önerisiyle birlikte işletme yönetimine bildirir. İşletme yönetiminin bunları düzeltmesi halinde tasdik konusu belgeler tasdik edilir. Hataların düzeltilmesi istendiği halde, düzeltilmez ise veya hileli bir durumun tesbiti halinde durum, bir raporla ilgili mercilere bildirilir. Aynı yönetmelikte raporlama standartları olarak 18., 19 ve 20. madde hükümleri ifade edilebilir. Buna göre; mali tablo ve beyannamelere veya tasdik konusuna ilişkin tasdik sonuçları, yeminli mali müşavirce bir rapora bağlanır. Tasdik raporu düzenleyen yeminli mali müşavirler, tasdik kapsamı ile sınırlı olmak üzere tasdik doğruluğundan sorumludurlar. Tasdik konusu ile ilgili olarak Bakanlıkça tebliğlerle belirlenen hususların, tasdik kapsamı içinde mutlaka araştırılması ve incelenmesi zorunludur.

Yeminli mali müşavirler inceledikleri ve sonucunda tasdik raporu düzenledikleri konu ve belgelerin gerçeği yansıtması ve doğru olmaması halinde, ziyaa uğratılan vergilerden ve kesilecek cezalardan Vergi Usul Kanunu ve 3568 sayılı Kanun hükümleri uyarınca mükellefle birlikte müştereken ve müteselsilen sorumludurlar. Bu sorumluluğun yerine getirilmesinde Borçlar Kanununun "Tam Teselsül" hükümleri uygulanır. Ayrıca aynı tarih ve sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Maliye ve Gümrük Bakanlığının "Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerce Tutulacak Defter ve Kayıtlar İle Meslek Mensuplarının Bildirim Mecburiyeti Hakkında Yönetmelik" içinde dördüncü bölüm raporlama sistemine ayrılmıştır ve rapor türleri, raporlama ve rapor ilkeleri ifade edilmiştir. Buna göre; meslek mensupları, yaptıkları çeşitli hizmetler dolayısıyla özet standart denetim raporu, ayrıntılı denetim raporu, tasdik raporu, özel amaçlı rapor ve yardımcı rapor düzenlerler. Özel mevzuatla istenen diğer raporlar da ilgili hükümlere göre düzenlenir. Raporların özellikleri ile standartları ve raporlara eklenecek cetveller Geçici Kurul'ca belirlenir ve ilan edilir.

Özet standart denetim raporu; ayrıntılı denetim raporundan yararlanılarak düzenlenir. Bu rapor incelemenin kapsamını, genel kabul görmüş muhasebe ve standartları ile ilişkisini, mali tabloların gerçekliliğini gösterir ve ilgililere verilecek özet bilgiyi içerir. Özet standart denetim raporunda muhasebe denetiminin kapsamı, yorumlama ve görüş bölümleri bulunur.

Ayrıntılı denetim raporu; denetimin kapsamını, yapılışını, gerekli dipnotlarını, mali tabloları ve istatistik verileri içerir ve raporda tarih, dayanaklar, görüş ve imza bölümlerinin bulunması zorunludur. Yeminli mali müşavirler; yönetmelikte belirtilen tasdik işlemleri dolayısıyla tasdik raporları düzenlerler. Tasdik raporlarının kazıntısız, silintisiz ve açık ifadeleri içerir biçimde düzenlenmesi gerekir.

Meslek mensupları, hizmet verdikleri firmaların ya da resmi mercilerin isteğine uyarak yaptıkları denetimler sonunda özel amaçlı raporlar düzenlerler. Dönemsel raporlar bu tip raporlardan olup, aylık ya da üçer aylık bilgileri kümülatif olarak gösterirler. Mali analiz, denetleme ve tasdik işlemleri sırasında başka meslek mensuplarınca düzenlenmiş raporlar yardımcı raporlardır. Meslek mensuplarınca denetim ve tasdik raporlarında, yardımcı raporlardaki bilgiler esas alınır.

IV. ENDÜSTRİ GRUPLARINA GÖRE BULUNAN ORAN STANDARTLARI

Sermaye piyasasında denetimin en önemli amacı tasarruf sahibinin haklarının korunmasıdır. Tasarruf sahipleri, hissedar veya alacaklı sıfatıyla işletmeye sermaye koyan kişilerdir. Sermaye sahiplerinin ilk amacı, yatırmış oldukları sermayenin korunması ve ikinci amacı bu sermayelerini arttırmaktır. Yatırdıkları sermaye karşılığında elde ettikleri gelir, kâr payı ya da faiz adını alır. Sermaye sahipleri mümkün olduğu kadar fazla kazanç, borç verenler ise fazla faiz sağlamak isterler. Bu olgu işletme etkinliklerinin sonuçlarına yani verimliliğe bağlıdır⁵. İşletmelerin denetiminde, işletme verimliliği ve kârlılığının doğru bir şekilde hesaplanması gerekir. Ancak verimlilik ve kârlılığa ait oran standartları olmazsa, denetimin yapılabilmesi de mümkün değildir. Yetkili organ tarafından, işletmeler için bulunan verimlilik ve kârlılık oranlarının, standart oranlarla karşılaştırılması; sözkonusu işletmenin menkul kıymet ihracı için izin alması aşamasında, menkul kıymetlerin borsaya kabulü aşamasında veya mali durumun değerlendirilmesi aşamasında yapılabilir. Bu aşamalarda işletmelerin tahmini (proforma) bilanço ve gelir tabloları üzerinde yapılacak incelemelerde işletmenin bugünkü ve gelecekteki durumunu değerlendirmede büyük önem taşımaktadır. Şirket başarısızlıklarının tahmin edilmesi yolunda yapılan çalışmalar, tasarruf sahibinin haklarının ve sermayenin korunmasını sağlayacağından, denetim süreci içinde ileri bir adımdır.

Şirket başarısızlığı sosyal açıdan arzu edilmeyen, yanlış kaynak dağılımının bir belirtisidir. Olası bir başarısızlığın ikaz edici bir işareti önceden saptanabilirse, hem yönetimin, hem de yatırımcının önlemler alması mümkün olacaktır. Genellikle şirket başarısızlıklarının tahmini için muhasebe verilerini kullanarak mali oranlardan faydalanılması yoluna gidilmektedir. Amerika'da yapılan bir araştırmada kontrol grubu olarak alınan başarılı işletmelerle, incelemesi yapılan işletmenin oranları kıyaslanmış ve bu yöntemin yıllarca, başarısız ve başarılı işletmeler arasında bir ayırım yapılmasında, etkin bir şekilde kullanılmış olduğu vurgulanmıştır. Böylece şirket iflasından evvel gerekli önlemlerin alınmasının

5 Aktuğlu (1983: 17).

sağlanabileceği belirtilmiştir⁶. Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki, mali oranların kullanımlarının, arzu edilen sonuca varması için finansal tablolarda açık ve net rakamların bulunması gerekir. Konsolide edilmiş tablolarda sunulan bilgilerden sağlıklı bir kazanç tahmini yapılması mümkün olmamaktadır. Nitekim 1969-70'lerde Amerikan Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonunun, şirketlerin açıklanması gereken bilgilerle ilgili düzenlemelerinden sonra açıklanan bilgilerin ayrıntısı arttıkça, gelecek kazançların miktar ve zamanına ait daha doğru tahminlerin yapılabildiği çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur. Çok bölümlü firmalarda, bölüm faaliyet sonuçlarının ilan edilmesi, yatırım ve kredi kararlarının alınması açısından çok önemlidir. Bölümsel verilere göre yapılan kazanç tahminleri, yalnız konsolide edilmiş verilere göre yapılanlardan daha doğru sonuç vermektedir⁷. Kazanç tahminleri yaparak ya da kârlılık ve verimlilik oranlarını bularak kamunun ve yetkili denetim organının yapacağı işletme denetimlerinin temel amacı, tasarruf sahibinin haklarının korunması ve kaynakların milli ekonominin hedef ve amaçlarına göre kullanılmasını sağlamaktır.

Ülkemizde sermaye piyasasının denetimi açısından anonim ortaklıkların ve aracı kuruluşların belirli standartlara bağlanmış olan, yayımlanmış oldukları finansal tabloları üzerinde oran analizlerinin yapılması ayrı bir önem taşır. Oranların değerlendirilmesinde dönemler arası karşılaştırma yanında standartlarla karşılaştırma yapılması gereklidir. Ülkemizde karşılaştırmaya esas alınabilecek sağlam oran standartları yoktur. Ancak bu konuda genel standartlar bulunmaktadır. Sermaye piyasasında temel gösterge niteliğinde olan oranlar için, ülke gerçeklerini yansıtan standartların belirlenmesi gerekmektedir. Bugün, Sermaye Piyasası Kurulunun çalışmaları sonucu belirli şekil ve standartlara bağlanarak karşılaştırma yapma olanağı artmış olan finansal tablolar, işletmeler tarafından her yıl yayınlanmaktadır. Yayınlanan bu finansal tabloların endüstri gruplaması yapılarak üzerlerinde verimlilik ve kârlılık oranlarının hesaplanması ve her endüstri için ortalama standart oranların elde edilmesi ülkemizde SP. Kurulunun denetim standartlarını geliştirme çabalarına katkıda bulunacaktır.

KAYNAKLAR

- Aktuğlu, Mehmet Ali: Denetleme ve Revizyon, Mas Ofset, İzmir, 1983.
Güredin, Ersin: Denetim İlkeleri ve Teknikleri, Formül Matbaası, İstanbul, 1982.
Johnson, Glenn L., Gentry, James A.: Finney and Miller's Principles of Accounting Intermediate, Prentice-Hall, Inc., New Jersey, 1974.
Walden, Robert E., Powell, Ray M.: Auditing, Boston, 1962.
Walgenbach, Paul H., Dittrich, Norman E., Hanson, Ernest I.: Principles of Ac-

6 Aharony, Jomes, Swary (1980: 1001).

7 Baldwin (1984: 376).

counting, Harcourt Brace Javonovich Inc., New York, 1976.

Aharony, Joseph, Jones, Charles P., Swary, Itzhak: "An Analysis of Risk and Return Characteristics of Corporate Bankruptcy Using Capital Market Data", The Journal of Finance, Vol. XXXV. No: 4, September, 1980.

Baldwin, Bruce A.: "Segment Earnings Disclosure and the Ability of Security Analysts to Forecast Earnings Per Share", The Accounting Review, Vol. LIX, No: 3, July - 1984.

Kepekçi, Celâl: "Sermaye Piyasası Kanununa Tâbi Kuruluşların İşlem ve Hesaplarının Denetiminde Gözönünde Bulundurulacak Denetim Standartları", 12 Haziran 1982 tarihli "Sermaye Piyasası ve Denetim Sempozyumu"nda sunulan tebliğ.